

Elogi i vindicació de les humanitats

quaderndelesidees.press/elogi-i-vindicacio-de-les-humanitats/

December 17, 2017

Foto: *El cercador més profund*, Celia Colombo.

Les humanitats no estan de moda. Millor dit, algú està intentant que no ho estiguin. El problema és que aquest algú no és fàcilment identificable. Però potser, amb una mica d'esforç, el podríem desemascarar. De la mateixa manera que en l'àmbit econòmic ens hem habituat a parlar *dels mercats* i que, malgrat les seves diverses interpretacions, quan en parlem, sabem de què parlem —un conjunt d'agents econòmics que determinen les fluctuacions i atribueixen preus als instruments financers—, crec que hauríem d'introduir avui un altre concepte, també global i certament també boirós: *els poders*. Parlo de poders, en plural, perquè em resisteixo a la simplificació tan comuna d'atribuir el control, domini, facultat o jurisdicció, que algú (o alguns) tenen per manar o executar quelcom, a un sistema polític o econòmic concret (com, per exemple, l'absolutisme, el capitalisme o el comunisme).

Voldria tornar un moment al funcionament dels mercats financers. Contràriament al que pensa el comú de la gent, un preu no es forma per la decisió de les grans corporacions o dels grans fons d'inversió, sinó que hi tenen molt a veure les actuacions particulars de persones molt diverses, com ara un agricultor neozelandès, un òptic polonès, un llauner anglès o un professor de català. Tot ells, juntament amb milions de persones més, prenen decisions respecte a la manera d'invertir o de recuperar els seus estalvis, impulsats pels dos grans sentiments que mouen els diners: l'avarícia i la por. No existeix, doncs, un *sanctasantum* on es prenguin les grans decisions econòmiques que afecten la societat, sinó que aquestes són degudes a les accions o omissions d'una munió de persones, de les quals, evidentment, n'hi ha algunes que tenen molta més força i influència que d'altres.

Penso que els poders actuen d'una manera semblant. N'hi ha de moltes menes. Poder vol dir capacitat de decisió que afecta altres persones. Hi ha poder dins les famílies, n'hi ha dins les associacions, als municipis, a les regions, als estats, als organismes supraestatals, a les grans corporacions econòmiques. Hi ha poders que s'exerceixen de manera absoluta i n'hi ha que es practiquen de forma democràtica, però d'absolutismes i de democràcies també n'hi ha de moltes menes. Cal considerar la societat no com un conjunt de relacions interpersonals que s'han establert de manera lliure i voluntària, sinó com un gran organisme pluricel·lular on tot està connectat i interrelacionat, vulgues o no. L'espècie és social per naturalesa (cosa que vol dir per obligació), i de com s'exerceixi aquesta sociabilitat en depèn el seu futur. L'eremita avui no té sentit si després no pot piular les converses que sosté amb els déus o amb els diables.

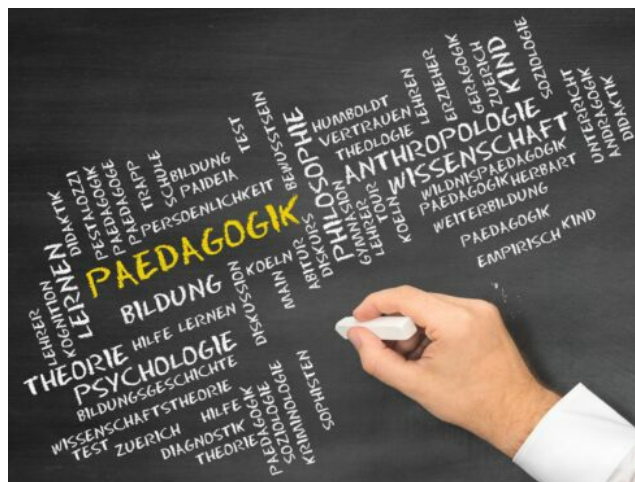

Foto: Pedagogia, CrazyCloud.

Qui són els culpables?

Tornem al començament: les humanitats no estan de moda, perquè algú està intentant que no ho estiguin. Una explicació fàcil és donar la culpa al sistema que genèricament es considera triomfant i exclusiu des de la caiguda del Mur de Berlín l'any 1989: el capitalisme. Permeteu-me un parèntesi polític. No crec que el capitalisme hagi triomfat, penso que qui ho ha fet, al llarg del segle XX, és la socialdemocràcia amb la instauració de l'ensenyament, la sanitat i les pensions públiques i universals. Fins a tal punt aquesta transformació ha estat un èxit que ara, quan la socialdemocràcia està exhausta i desorientada, després del gran esforç, cap altra opció política, ni tan sols el salvatge capitalisme financer, es planteja seriosament la supressió d'aquestes consecucions. I com a resultat d'això, també els que s'autoanomenen anticapitalistes, sense oferir cap solució revolucionària a canvi, es troben en moltes dificultats quan assoleixen alguna quota de poder, perquè no és tan fàcil desmuntar o blasmar algunes de les construccions polítiques que troben i de les quals ells mateixos s'adonen que també en són valedors.

Però tornem a les humanitats. Al capital —diuen alguns— ja només li interessin aquelles persones amb un nivell molt alt de competències en tècniques i tecnologies per nodrir el web o la indústria 4.0. No és cert. Les grans companyies, autèntics oligopolis que dominen aquest sector —Microsoft, Google, Apple o Amazon— demanen, cada

vegada en major quantitat, persones amb perfil de filòsof, de sociòleg o de literat, perquè necessiten gent dotada d'una gran creativitat, amb una ment analítica i sintètica a la vegada, capaç d'imaginar l'inimaginable i de somiar l'impossible. Gent capaç de construir, individualment o col·lectivament, estructures com la *Divina comedia* de Dante, la *Fenomenologia de l'esperit* de Hegel o de fer anàlisis tan acurades com el *Gödel, Escher, Bach* de Hofstadter. I aquesta gent són els humanistes. Considerar els coneixements com a competències i encaminar-les exclusivament a l'obtenció de productes és una perversió del procés cognitiu, especialment d'aquell que constitueix el nucli d'allò que anomenem humanitats.

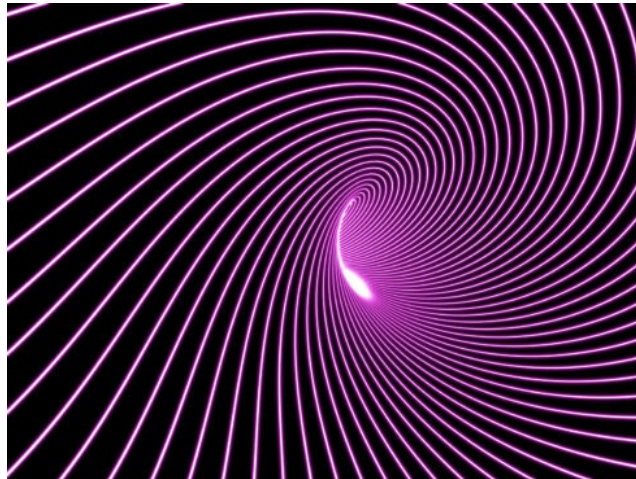

Foto: *Forat negre en rosa*, Pavel Ignatov.

Qui són, doncs, els culpables de l'arraconament de les humanitats? Al meu entendre, els que han arribat a l'estúpida conclusió que l'educació està exclusivament dirigida a obtenir un lloc de treball (malgrat que no s'hagin pres la molèstia d'esbrinar què demanarà el mercat els pròxims vint anys); també aquells que prefereixen fomentar la competència (aptitud per a una funció determinada) en la intel·ligència (comprensió al més elevat nivell); i aquells que no s'adonen que, amb aquesta opció, fan el joc als explotadors, que només busquen munyir els competents i ignoren els intel·ligents; o aquells que tenen una visió miop de tant mirar-se el melic i que obliden que som una espècie més dins de la biosfera i que la nostra posició en l'escala evolutiva és relativa i passatgera. Desapareixerem, com qualsevol altra espècie però, si ens hi esforcem, si evitem l'autoextinció i si tenim una mica de sort, n'engendrarem una altra d'un nivell cultural, tecnològic i moral —esperem— superior. Per tant, qualsevol projecte social bàsic, com aquest del què estem parlant —l'educació— ho ha de ser a escala d'espècie i ha d'estar encaminat a afavorir l'evolució de la manera més eficaç possible. Aquesta posició, poc freqüent, de contemplar les coses des d'un àmbit tan ampli com és l'espècie, no implica que no siguin lícits tots els actes encaminats a evitar al màxim el sofriment físic i moral i a ajornar el més possible la mort, tant en l'àmbit individual com en el col·lectiu.

I quina mena de gent són aquests culpables? Són els responsables de l'educació, generalment polítics mediocres, poc interessats en el tema, auxiliats per buròcrates obsequiosos o pretensiosos, moguts sovint per interessos espuris. Cal tenir present que

des de les darreres dècades del segle XX, el nivell dels dirigents públics ha baixat notablement. Han desaparegut gairebé totalment els ideòlegs i han estat substituïts per simples gestors, més atents a les opinions recollides per les enquestes i a l'objectiu de ser reelegits que a les necessitats autèntiques dels governats. Cal recordar que, si en una certa època, el pas per la política era una etapa més en un currículum professional notable, ara per a molts és una situació de supervivència, perquè no tenen altre ofici o, almenys, no tan ben remunerat. I això sense comptar els que ocupen un càrrec públic simplement per enriquir-se per mitjà de la corrupció. La mediocritat dels polítics dona lloc a un creixent protagonisme dels tècnics, dels buròcrates. Tots sabem que la burocràcia —malgrat que sigui útil i necessària fins a un cert nivell— té unes característiques molt concretes: excessiva reglamentació, munts de paperassa, jerarquització absoluta. Tot això mata les humanitats, que han nascut per ser lliures, o bé les dilueix, les torna intranscendents i, per tant, les desprestigia. El poder de la família, que busca el que creu millor per a les generacions noves, es contamina d'aquest desprestigi i les rebutja també. Voldria, però, acabar aquest paràgraf, que pot semblar molt dur, amb una nota dirigida als polítics: cadascú es guanya la vida com pot. Els responsables dels polítics són els electors. És nefasta la pretensió de superioritat moral de les esquerres. Atinguem-nos a la dita clàssica: pels seus actes els coneixereu. Sortosament, existeix una minoria de polítics i de funcionaris que voregen l'excel·lència. En la seva multiplicació rau la nostra esperança.

Foto: *Concepte d'evolució i orígens, Kagenmi.*

Què són realment les humanitats?

Des que vaig descobrir, d'adolescent, la frase de Terenci *Homo sum, humani nihil a me alienum puto* (sóc home, res humà m'és aliè), he tingut la tendència a considerar tots els sabers com a humanitats. Personalment, tinc una curiositat enorme per conèixer tot el que m'envolta i és possible que, parodiant la dita «home de molts oficis, pobre segur», jo hagi arribat a ser un «home de molts sabers, mediocre segur» (o potser filòsof, ves a saber). Però ben aviat vaig descobrir que les humanitats són aquells sabers essencials, sense els quals la resta no són possibles. Es tracta, doncs, d'un conjunt de coneixements instrumentals, és a dir, que el seu principal objectiu no roman en ells mateixos, sinó a ajudar-nos a desvelar els dos principals enigmes que se'ns plantegen: l'univers i la nostra pròpia essència. Són com una caixa d'eines que obligatòriament ens ha d'acompanyar en qualsevol activitat de recerca i desenvolupament que vulguem

practicar. L'òrgan cognitiu de l'individu és la ment, acompanyada d'aquesta sensació psíquica tan absolutament misteriosa que és la consciència. Per treballar amb aquest òrgan necessitem les humanitats.

Les humanitats són la base de l'educació, ja que proporcionen una sèrie de capacitats: comprendre, expressar-se i fomentar el diàleg, actuar de forma coherent. No puc admetre, amb Freud, que la cultura, més enllà d'una formació intel·lectual, sigui un conjunt de normes que limiten els instints humans i, per tant, siguin una coerció a la llibertat en nom de la convivència. Al contrari, penso que la cultura humanística és la més lliure i gratificant de les activitats humanes, i d'això en parlaré més avall, en tractar de la filosofia.

Les humanitats són, també, una barrera o un filtre dels continguts porqueria que avui ens arriben de totes bandes, submergits com estem en un puré audiovisual que ens segresta, que ens ho dona tot fet i se'ns menja el temps que hauríem de dedicar a la reflexió i la creació.

Finalment, les anomenades genèricament «ciències» no responen a cap de les nostres interrogacions fonamentals: què som, d'on venim, on anem? En canvi, les humanitats ens permeten jugar a obtenir una resposta. Des d'aquest punt de vista, tota persona hauria de tenir un substrat humanista per dedicar-se, després, a l'especialització extrema de la ciència positiva que li plagui.

Foto: *Quin és el propòsit de la meua vida?*,
Marek.

Repensar i classificar les humanitats

Malgrat que algunes teories ho neguin (per exemple el biocentrisme), és generalment reconegut que existeix un «dins» (la consciència humana) i un «fora» (el món exterior). És en aquest «dins» on s'elaboren les humanitats, basant-se naturalment en les entrades de dades rebudes del «fora». Com que aquesta elaboració no està obligada a cap comprovació exhaustiva experimental, com en les ciències aplicades, genera una exuberància de pensaments que poden arribar a constituir un autèntic garbuix, que contrasta amb l'austeritat del pensament científic-tecnològic, que no es distreu en «nicieses». D'aquí que les humanitats tinguin una certa fama de poc serioses, per poc rigoroses. La filosofia, per exemple, se'ns vol fer aparèixer com un continu pensar i

repensar sobre uns mateixos temes, sobre unes incontestades preguntes que, de tan repetides, podrien semblar inútils. Però, de sobte, salta, com una guspira, un nou concepte o una nova reinterpretació d'un concepte ja existent, que obre nous i amplis horitzons a la ciència. Per això, penso que és tan important que tot científic tingui una formació humanística prèvia, que l'ha d'ajudar, sens dubte, a ser més efectiu en les seves recerques.

Classificar les humanitats és una tasca difícil, gairebé impossible. Per tant, el que segueix a continuació és només un intent metodològic, sense més valor que provar d'ordenar algunes idees per allunyar-les d'aquell garbuix que comentava.

El nucli dur i innegociable de les humanitats en l'educació

El nucli dur de les humanitats està, doncs, format per aquells coneixements que són indispensables per exercitar la ment, per transitar per la vida i per poder escollir i desenvolupar altres sabers o ciències al servei de la transformació positiva de l'espècie. Des del meu punt de vista, aquestes matèries són: la lingüística, les matemàtiques, l'antropologia, les arts i la filosofia.

Abans de parlar-ne amb més detenció, voldria repetir una advertència: les classificacions en aquest àmbit són relatives i artificioses, i els límits, sovint borrosos, se solapen. Per tant, el que segueix no s'ha de prendre com un sistema periòdic de Mendeléiev o com una taula trigonomètrica. La ment humana és molt complexa; examinar les seves projeccions i, encara més, classificar-les, és una tasca feixuga.

La lingüística

El llenguatge és el tret de sortida bàsic per al raonament i l'eina indispensable per a la seva transmissió. No podem entrar aquí en la discussió de què sorgeix primer, si el pensament o el llenguatge, malgrat que jo m'inclino per la teoria de la gramàtica universal de Noam Chomsky, perquè ho experimento personalment quan utilitzo alguna de les meves dues llengües habituals. Però el que sí que està clar és que existeix alguna cosa a transmetre i que l'instrument per fer-ho és el llenguatge. En l'espècie humana —malgrat que també existeixi en altres— aquest llenguatge és un element molt diferenciador, que permet la difusió i l'intercanvi del pensament i, és, per tant, decisiu en la construcció social. Però també és la base de la creativitat individual per mitjà de la poètica, la dramàtica i la narrativa. Avui, dins de la lingüística, s'ha d'incloure inexcusablement el llenguatge digital. I hem de ser conscients i recordar als educadors que com més rica sigui la capacitat lingüística, més ampli serà el ventall de les idees i més fàcil la seva transmissió. Com més llengües dominem, més capacitat cultural tindrem, perquè la riquesa lingüística i la pluralitat de pensament es retroalimentaran amb més potència.

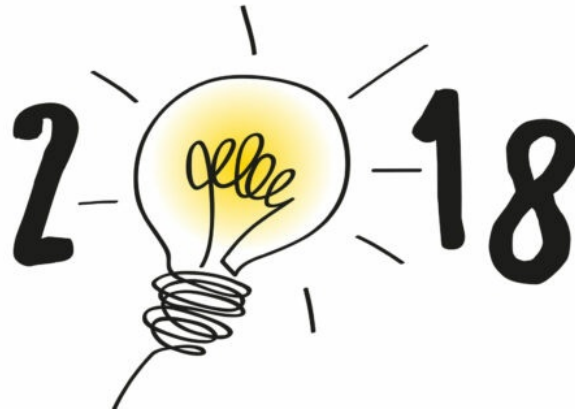

Foto: Solucions, pict rider.

Les matemàtiques

Les matemàtiques són una activitat humana necessària per resoldre els problemes quotidians que se'ns plantegen. Són, en conseqüència, un instrument. No tenen una finalitat en si mateixes, sinó que ajuden a resoldre qüestions de tipus pràctic, filosòfic, científic i, fins i tot, artístic. Contenen en elles mateixes valors estètics i, per això, sentireu parlar a molts matemàtics d'equacions «elegants».

Ciències socials, sociologia antropològica o antropologia sociològica?

Entrar en aquest camp és introduir-se en el més relliscós dels terrenys. És aquí on es fa més evident aquella advertència que plantejava abans sobre la relativitat de les classificacions. Però com que haig de tirar endavant, per defensar la meua tesi de quina mena de cosa són les humanitats, em limitaré a exposar el que la meua mirada veu quan es dirigeix a aquest batibull de definicions i contradefinicions. El que jo crec albirar és que l'objecte de les ciències socials és l'activitat i el comportament de l'espècie *Homo sapiens*, també anomenada societat humana. Com la resta d'humanitats, les ciències socials no obtenen lleis immutables. Per tant, continuaré movent-me en el mateix context que em feia dir més amunt que són només sabers instrumentals i consideraré exclusivament com a tals l'economia, la sociologia, la geohistòria i la teorètica. Entre els més importants científics socials, cal destacar personatges tan distints com Émile Durkheim, Michel Foucault, Sigmund Freud, Antonio Gramsci, John Maynard Keynes, Claude Lévi-Strauss, Karl Marx, Adam Smith i Max Weber (citats en ordre alfabètic, per no enredar més la troca).

L'economia

Començaré per l'economia, perquè com indica la seva etimologia (administració de la casa), és l'instrument indispensable per poder desenvolupar totes les nostres potencialitats. Primer de tot cal alimentar-se, aixoplugar-se, conservar-se viu i, finalment, reproduir-se. És ben coneguda la dita *primum vivere, deinde philosophari*. Aquesta economia primigènia, familiar, es trasllada al grup, a la tribu, als diversos tipus de comunitats i actualment a l'Estat. Hi ha molts intents de convertir-la en una ciència exacta, regida per unes lleis capaces d'equilibrar la creació i el repartiment de la riquesa.

Però tots fracassen o només triomfen cíclicament. Jo defenso que l'economia és una humanitat, perquè es regula —ho he dit al començament d'aquest escrit— per dos importants sentiments: l'avarícia i la por. John Maynard Keynes (1883-1946), que tenia una profunda formació humanística, aconseguida per la seva pertinença al Grup Bloomsbury, es va adonar ràpidament d'això i d'aquí la importància que va concedir a les *expectatives*, concepte que és molt més psicològic que matemàtic. El keynesianisme és encara avui ben viu.

La sociologia

Auguste Comte (1798-1857), que pot ser considerat com el pare de la sociologia, la va crear amb el nom de física social, perquè sempre va tenir la pretensió de manejar-la per mitjà del mètode científic. No ho va aconseguir. Segles després hi ha gairebé tantes sociologies com autors. El seu objecte s'ha convertit gairebé en el mateix que el de les ciències socials. Per una banda s'aplica a estudis eminentment teòrics i per l'altra es fa servir per a qüestions tan pròximes com la predicció dels resultats electorals. Perquè, per complicar-ho una mica més, dins de la sociologia hi podríem afegir l'ètica, la política, l'ecologia humana i, fins i tot, en un termini no pas gaire llunyà, la robòtica.

La geohistòria

El terme *geohistòria* és un invent de l'historiador francès Fernand Braudel (1902-1985), qui considera que l'estudi d'una societat no es pot dividir en parcel·les, sinó que s'ha de basar en una concepció interdisciplinària de la seva història, àmbit geogràfic, sociològic i econòmic. Es tracta d'un estudi dinàmic, d'una història lenta i densa (*lourde*, diu textualment en una *Leçon inaugurale* de l'any 1950), per concloure que la unitat de la història és la unitat de la vida.

Foto: *Un robot llegint documents, Rozmarin.*

La teorètica

Entenc per teorètica el catàleg dels enunciats de les teories que les ciències elaboren contínuament però que, precisament perquè són teories i no certes, estan subjectes a contínues variacions. No em puc imaginar un estudiant o un professional de qualsevol disciplina que no estigui al corrent de les diverses teories evolucionistes o cosmològiques que contínuament creen, utilitzen o descarten els científics, per intentar apropiarse als dos grans misteris de la ciència: l'univers i la consciència.

Les arts

L'espècie humana té una característica gairebé exclusiva, la creativitat, la facultat d'obtenir nous conceptes i noves idees, generalment a partir d'associacions. Com quan parlàvem del llenguatge, a major riquesa de la nostra capacitat conceptual, major serà la nostra capacitat creativa. Amb aquesta facultat obtenim noves solucions, que acostumem a qualificar d'«originals». Quan l'originalitat no té finalitats científiques ni tècniques, sinó que crea ens amb objectius estètics o intenta la projecció pública d'emocions i de sentiments, l'anomenem *art*. Des d'un punt de vista de la simple subsistència de l'espècie, les arts poden semblar absolutament inútils, però en realitat són fonamentals per a la creació de la xarxa interindividual que farà evolucionar la comunitat.

Em desagrada molt sentir parlar de productes i d'indústries culturals. Les arts no es poden comparar a una fàbrica, en tot cas podrien equiparar-se a un laboratori, on s'experimenta amb total llibertat. Deixo aquí una possible classificació de les arts.

Arts auditives: la música. Arts visuals: l'arquitectura, l'escultura, la pintura, la fotografia. Arts audiovisuals: la poesia i la literatura (ambdues poden ser recitades o representades), la dansa, el cinema, l'acció artística, els videojocs.

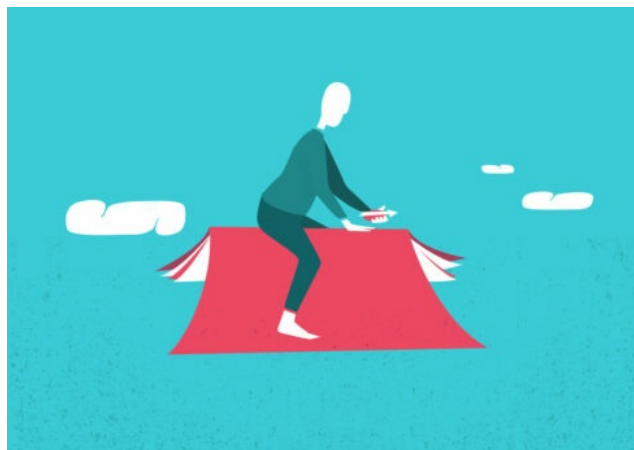

Foto: *Filòsof volant en un llibre amb una brúixola, Arnistote13.*

La filosofia

La filosofia és, a parer meu, el zenit de les humanitats. Però més que ella mateixa com a ciència, m'interessen els filòsofs, perquè, des de fa molts anys, penso que filosofar és una actitud radicalment individual, una manera d'encarar-se a la vida, d'empènyer la

imaginació i la creativitat sense cap mena de limitació, amb plena i absoluta llibertat, només amb l'obligació ètica de no trepitjar allà on comença la del proïsme i per tant despullant-la dels instints malèvols, o almenys —deixeu-me ser lleugerament cínic— no fent-los públics. Malgrat que en teoria la filosofia té una guardiana, que és la lògica, aquesta, si convé, mira cap a un altre costat i ens deixa remenar fins i tot l'absurd.

Per a mi, i crec que per a qualsevol que vulgui intentar ser filòsof (amant de la saviesa), posar-se en camí des d'aquesta concepció és una opció higiènica i privilegiada, un consol i un bàlsam, perquè permet, malgrat que sigui a empentes i rodolons, transitar per la vida sense prendre gaire mal.

La mirada de la filosofia té un abast universal. Qualsevol saber pot ser objecte de la seva potent capacitat d'examen. A més, ment i filosofia s'entrellacen en un enorme procés de realimentació: a major esforç de raonament, major capacitat de comprensió.

He defensat, des de fa molts anys, que la filosofia és també una prospectiva, és a dir, un sistema capaç de crear un conjunt d'hipòtesis sobre qualsevol problema, emprant, si convé, aquesta tècnica que en administració empresarial moderna s'anomena «d'escenaris» i que consisteix a imaginar futures situacions, amb total llibertat i creativitat i sense necessitat de justificar-les prèviament. Aquest enfocament prospectiu de la filosofia ha de ser de gran utilitat per proporcionar materials de reflexió, especialment a la cosmologia i a l'antropologia.

Ja que ens és molt difícil conèixer en profunditat i, encara més, alterar el paper que ens ha estat assignat per la mateixa evolució, intentem, si més no, complir la part intocable del programa traçat amb el menor sofriment possible.

I, sobretot, que les humanitats ens serveixin per posar-ho en dubte tot, per no delegar —en res ni en ningú— el pensar per compte propi (Juan David García Bacca *dixit*) i que constitueixin una mena de catequesi laica a la qual hagin d'estar sotmesos obligatòriament tots els éssers humans.

I després de tot això, que floreixin les tècniques i les tecnologies.

Nota final

Res del que s'ha dit aquí és categòric o necessari. Ans al contrari, tot és voluble i contingent. És més, potser d'aquí a un temps la meua pròpia opinió haurà variat considerablement. Amb bona sort es conservarà gran part del tronc, però segur que moriran i naixeran noves branques. Aquesta és la grandesa i la misèria del pensament humà. Per tant, intentem tots plegats deixar la petulància a la calaixera i dediquem-nos a la reflexió.

Per a la Nora, l'Oleguer i el Leo, amb el desig que arribin a ser més útils i més feliços que l'autor.

Alguns textos recomanats

Braudel, Fernand. *La historia y las ciencias sociales*. Madrid: 1995. Alianza Editorial. ISBN 978-84-206-1139-6

Carbonell Roure, Eudald. Sala Ramos, Robert. *Encara no som humans*. Barcelona: 2002. Editorial Empúries. ISBN: 84-7596-874-0

García Bacca, David. *Sobre virtudes y vicios*. Barcelona: 1993. Editorial Anthropos. ISBN: 84-7658-396-6

Harari Yuval, Noah. *Sapiens. Una breu història de la humanitat*. Barcelona: 2015. Edicions 62. ISBN: 978-84-297-7318-7

Kaku, Michio. *El futuro de nuestra mente*. Barcelona: 2014. Penguin Random House. ISBN: 978-84-9062-585-9

Kline, Morris. *Matemáticas para los estudiantes de humanidades*. Mèxic: 2009. Fondo de Cultura Económica. ISBN: 978-607-160062-2

Lladó, Carles; Lladó, Bernat; Fernández, Ricard Efa. *Les matemàtiques, una activitat humana*. Sabadell: 2017. Quadern de les idees, les arts i les lletres, número 209, pàgina 22. ISSN: 1695-9396

Manuel Costa Fernández

Manuel Costa Fernández

Filòsof de formació. Gestor i crític cultural. Editor de Quadern de les idees, les arts i les lletres des de 1998.

